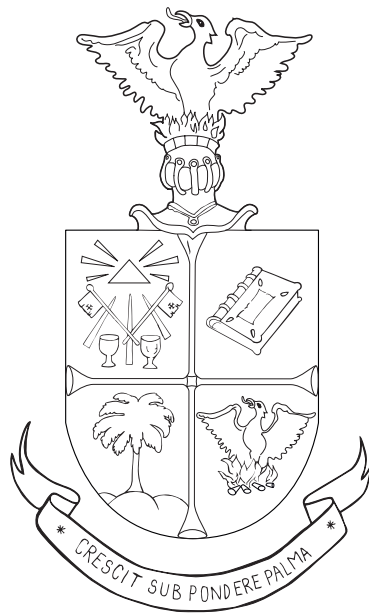

Glossa Iuridica

XII. évfolyam, 3-4. szám

Budapest, 2025

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter,
Móré Sándor, Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien,
Stipta István, Szabó Imre, Szabó Zsolt, Szalma József, Szuchy Róbert,
Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila,
Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Köbel Szilvia, Nagy Péter, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Arató Balázs, Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

ISSN 2064-6887

*Kiadja a Károli Gáspár Református
Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara*

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

CURSUS HONORUM

A POLITIKAI ÉLETPÁLYA-MODELL FORMALIZÁLÁSA AZ ÓKORI RÓMÁBAN¹

JAKAB ÉVA

egyetemi tanár (KRE ÁJK)

Absztrakt

A Római Birodalom hódításainak nagy részét a Köztársaság korában valósította meg. A növekvő állami feladatok ellátása a köztársasági államforma keretei között egyre nehezebbé vált. Ehhez járult, hogy az állami tisztségekért éles politikai csatározások folytak, hisz a vezető tisztség többnyire hatalmat, befolyást és vagyongyarapodást biztosított. A tanulmány azt mutatja be, hogy milyen politikai motivációk következtében és hogyan valósult meg lépésről lépésre – több normatív szabályozás eredményeként – az állami tisztségek betöltésének szigorú rendje.

Kulcsszavak: *cursus honorum*, állami tisztségek betöltésének szabályozása, a Római Birodalom vezetői, epigráfiai források és politikai propaganda

CURSUS HONORUM

The formalisation of the political career in ancient Rome

Abstract

The Roman Empire carried out the majority of its conquests during the Republic. Fulfilling the increasing administrative duties became more and more difficult within the republican limits. Commonly, the members of the Roman elite fought hard political battles for public offices, as holding a leading position usually provided power, influence, and wealth. The present study tries to demonstrate the political motivations behind and the step-by-step implementation of the strict order of applying for public offices – as a result of several normative regulations.

Keywords: *cursus honorum*, regulation of holding public offices, leading magistrates of the Roman Empire, epigraphic sources and political propaganda

---

¹ Jelen tanulmány a KRE által támogatott, 2025-ös Kari kutatási pályázat része.

1. Egy töredékes felirat Jeruzsálemből

A Szentföld ókortörténetét több mint száz éve kutató Német Evangélikus Intézet² értékes régészeti tevékenységet végez Jeruzsálem központi, a keresztény vallás gyökereihez szorosan kötődő kerületeiben. 2018-ban a Sion vagy Zion hegyén³ Dieter Vieweger vezetésével zajlottak azok az ásatások, amelyek során egy latin nyelvű felirat maradványai is napvilágra kerültek. Az erősen megrongálódott, többször újra beépített kőtömb azért érdemel említést, mert Jeruzsálem római korszakáról tudósít. Ugyan számos régészeti lelet tanúsítja, hogy Jeruzsálem már a kőkorszaktól kezdve lakott terület volt, de éppen a római fennhatóság korából kevés feliratos emlék került eddig elő.⁴ Ez a körülmény fokozza az egyébként szerény méretű (20,02 cm x 15 cm felületű) vörösmárvány kőtömb jelentőségét. A kőtömbön látható felirat bal oldalán megmaradt az eredeti sorszél, de a jobb oldalát alaposan szétfarigcsálták. A hátoldalt is lefaragta egy későbbi kéz, valószínűleg akkor, amikor a feliratos kődarabot *spolium* gyanánt egy falba építőanyagként be akarta illeszteni.⁵ Az utókor rombolásai miatt az eredeti feliratból tulajdonképpen csak három sor, és a soroknak is csak néhány kezdőbetűje maradt fenn:

[---]
MIL[---]
III VI[---]
L F[---]

A látszólag jelentéktelen töredék értő kezekbe kerülve figyelemre méltó adalékkal szolgálhat Jeruzsálem római korszakára és a tisztségek betöltésének római alkotmányos modelljére vonatkozóan. A néhány olvasható betű és azok formája egyértelművé teszi, hogy latin feliratról van szó. Az editorok leszögeznek, hogy a nyelv alapján a lelet legkorábban Kr. u. 70 körül keletkezhetett, hisz ezen dátum előtt nem tartózkodtak hivatalosan és folyamatosan római politikusok, államférfiak Jeruzsálemben. A *legio X Fretensis* ugyanis ettől az évtől kezdve állandó jelleggel a

---

2 Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes, <https://www.deiahl.de/> (2025. 10. 02.)

3 Más néven Szión vagy Cion hegye, Jeruzsálem legszentebb dombja.

4 ECK, Werner – VIEWEGER, Dieter – ZIMNI, Jennifer: Die Basis einer Ehrenstatue mit dem *cursus honorum* eines senatorischen Amtsträgers in Jerusalem. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2020, 216, 273.

5 Vö. ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 273. további adatokkal.

korábbi zsidó negyedben.⁶ A római jelenlét tovább erősödött Hadrianus uralkodása alatt, amikor *Aelia Capitolina* néven *colonia*⁷ alapítására került sor Jeruzsálem területén (Kr. u. 130).⁸

2. A néhány betű híradása

Werner Eck meggyőzően érvel amellett, hogy a 2. sorban olvasható MIL[---] a római katonaság valamely tisztségével köthető össze. Az *emendatio* szempontjából a következő latin szavak látszanak leginkább kézenfekvőnek: *miles, militum, militavit, militaribus, Dis militaribus*.⁹ Kifejti továbbá, hogy a 3. sorban látható III VI[---] eredetileg *IIIvir* lehetett. E két támpontból kiindulva a neves német ókortörténész az epigráfiai adatbankban (EDCS) a MIL és *IIIvir* kombinációja után kutatott. Az ott fellelt 80 feliratot kiértékelve megállapította, hogy a kontextus alapján a MIL[---] töredékszó legvalószínűbben a *tribunus militum* tisztséget jelölhette.¹⁰

Ugyanakkor a tisztség a római hadseregben való gyakorisága miatt a felirat történeti konkretizálása szempontjából nem nyújt sok segítséget. Értékesebb lehet ebből a szempontból a *IIIvir* megjelölés. Olyan tisztségek, amelyeket három személy közösen töltött be, nagy számban fordultak elő a Birodalom különböző városaiban.¹¹ A szóba jöhető tisztségek köre azonban jelentősen szűkíthető, ha a *IIIvir* és a katonai tribunus együttes előfordulását vizsgáljuk. A két tisztség együttes említése ugyanis tipikusan a szenátori *cursus honorum* részét képezte.¹²

6 A légiót Octavianus alapította Kr. e. 41-40-ben, a polgárháború idején. Kr. e. 6-ban már Syria provinciában állomásozott a légió, mert a helytartó innen vezényelte át őket a Judeában kitört felkelés leverésére. 66-ban részt vett Jeruzsálem balsikerű ostromában, majd 66-73-ban Vespasianus alatt a zsidó háborúban.

7 A provinciák igazgatásához vö. POZSONYI Norbert: Spuren des römischen Zollwesens in Pannonien: Inschrift eines Zollsiegels aus Savaria. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 2022/12, 63–66.

8 ECK, Werner: *Nebeneinander oder miteinander? Die Aussagekraft der verschiedenen Sprachen auf Inschriften in Judaea-palestina*, In: AMMAN, Petra – CORSTEN, THOMAS – MITTHOF, Fritz (Hrsg.): *Sprachen – Schriftkulturen – Identitäten in der Antike. Beiträge des XV. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik*, Wien, 2019, 275.

9 ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 275.

10 A katonai tribunusi tisztséghez vö. KUNKEL, Wolfgang: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt: Die Magistratur* (= Handbuch der Altertumswissenschaft). München, C. H. Beck, 1995, 12–13.

11 ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 275 további feliratokkal.

12 ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 276; ECK, Werner: *Beförderungskriterien innerhalb der*

A szenátori életpálya kezdetét képező hivatalok között kettő olyan található, amelyet három férfi töltött be. Az egyik a *triumviri monetales* vagy *Illviri aere, argento, auro flnado feriundo*, akik a római pénzverdéket felügyelték.¹³ A másik hármas kollégium a *Illviri capitales*, akik a főbenjáró bűncselekmények miatt elítélték kivégzését felügyelték. A források tanúsága szerint ugyan mindkét köztársasági tisztség 'kiüresedett' a császárkorban, mégis hagyományosan megmaradt a szenátori karrier első grádicsaként. Köztudott, hogy a tisztséget 20 éves kortól lehetett betölteni, és Róma városában való szolgálatot jelentett. A 12 hónapos hivatal abszolválása után lehetett valamelyik provinciában álló légióhoz pályázni a katonai tribunusi tisztségre.¹⁴

A fentiekből is látszik, hogy viszonylag alacsony magisztrátusi tisztségekről van szó. Mégis megfigyelhető, hogy a szenátorok életpályáját megörökítő feliratokon mindkét tisztséget következetesen meg szokták jelölni.¹⁵ A jeruzsálemi feliratot publikáló szerzők tehát arra a következtetésre jutottak, hogy a roncsolt kötömbön ránk maradt néhány latin betű egy szenátori *cursus honorum* maradványa. Párhuzamos források alapján az is valószínűsíthető, hogy a szenátor neve a felirat elején állt, és tisztségei csökkenő sorrendben kerültek feljegyzésre. A költséges alapanyag és az olvasható betűk vésete arra utal, hogy a felirat egy szobor talapzatán állhatott. Valószínűleg az egyik helytartó volt az a szenátori rangú római polgár, akinek a tiszteletére Jeruzsálemben szobrot állítottak.¹⁶

3. Egy híres jogász magisztrátusi pályafutása

Hadd álljon itt még egy további történeti példa, amely a *cursus honorum* feliratos megörökítését egy olyan személyiséggel kapcsolatosan idézi, aki

---

senatorischen Laufbahn, dargestellt an der Zeit von 69 bis 138 n.Chr. In: Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II/1, Berlin, 1974, 158–228.

- 13 KUNKEL (1995) i. m. 547. A *Illviri monetales* a *magistratus minores* csoportjába tartoztak, központjuk Iuno Moneta temploma volt a Capitoliumon, ahol a pénzverde állt. A tisztség politikailag azért nem volt érdektelen, mert a *Illviri* neve rákerült a hivatali évük alatt vert pénzérmékre – és ezáltal politikai propaganda céljaira szolgált.
- 14 KUNKEL (1995) i. m. 12–13. A *tribuni militum* megválasztására is a népgyűlésen került sor, Cicero leg. 3, 6 alatt a *magistratus minores* körébe sorolja a tisztséget. Ezzel szemben Tacitus 9, 30, 3 nem nevezi kifejezetten magisztrátusnak őket.
- 15 ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 276.
- 16 ECK – VIEWEGER – ZIMNI i. m. 277. A helytartó kívül esetleg a *legatus legionis* jöhetne szóba, aki a *legio X Fretensis* táborában szintén folyamatosan Jeruzsálemben tartózkodott. Pl. a Severusok korából fennmaradt egy felirat, CIIP I 2, 721, amely *M. Iunis Maximus legatus legionis* tiszteletére készült.

figyelemre méltó államférfiúi és jogászai működése miatt a római jogtudomány kutatása szempontjából központi jelentőséggel bír.

L. Neratius Priscus jómódú családban született Saepinum városában, a közép-itáliai Samnita régióban.¹⁷ Családjának tagjait több Saepinum-környéki felirat is megörökíti: az egyik Neratia, a híres jogtudós, Antistius Labeo felesége volt; testvére, Marcellus Britannia helytartójaként és consulként szolgált a 2. század első felében. Később Neratius Priscus is elérte a consuli tisztséget, majd Germania és Pannonia helytartói tisztségét is ellátta.¹⁸

L. Neratius Priscus Róma vezető jogtudósainak egyike volt, aki Traianus és Hadrianus uralkodása alatt a császári államgépezet legfelsőbb szintjén vállalt befolyásos szerepet. A történetírók tanúsága szerint Traianus eredetileg őt nevezte meg lehetséges utódjaként, és nem Hadrianust.¹⁹ Később Hadrianus is fontos állami tisztségekkel ruházta fel Neratius Priscust: először a *praefectus aerarii Saturnini* tisztségét töltötte be, majd Kr. u. 97-ben consullá választották, és néhány évvel később, a dák háborúk idején Pannonia tartomány kormányójává vált.²⁰ Neratius Priscus elkíserte Hadrianust a Birodalom északi tartományaiba tett útjára is, és *Germania inferior* helytartójaként (*legatus*) is szolgált. A két katonai igazgatás alatt álló provincia kormányzása egyaránt tanúsítja az uralkodó iránti hűségét, politikai és emberi megbízhatóságát, valamint vezetői rátermettségét is. Valószínű, hogy a fenti tisztségeken kívül *legatus pro praetore*-ként Lyciában és Pamphyliában is szolgált.²¹

4. Neratius Priscus jogtudósi munkája

Neratius Priscus államférfiúi pályafutását több kőbe vésett felirat is megőrizte.

Hadrianus alatt a császári kíséret legkiválóbb tisztségviselői közé tartozott. A történetírás Salvius Julianus és Celsus filius mellett korának legtekintélyesebb jogászként tartja számon. Rendszeresen működött a

17 KUNKEL, Wolfgang: *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen* (2nd ed.). Graz–Wien–Köln, Böhlau, 1967, 141.; CAMODECA, Giuseppe: Il giurista L. Neratius Priscus cos. suff. 97: nuovi dati su carriera e famiglia. *Studia et Documenta Historiae et Iuris*, 2007/73, 291–292.

18 HONORÉ, Anthony: A Study of Neratius and a Reflection on Method. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1975/43, 223–40.

19 BIRLEY, Anthony: *Hadrian. The Restless Emperor*. London–New York, Routledge, 1997.

20 Hist. Aug. 4, 8.

21 VÖ. LIEBS, Detlef: *Die Hofjuristen der römischen Kaiser bis Justinian*. München, C. H. Beck, 2011, 31–32.

császári *consilium* tagjaként, bonyolult jogvitákban gyakran nyilvánított szakvéleményt.²² Kortársai közötti elismertségét, jogászai kvalitását az is mutatja, hogy hosszú időn át a Prokuliánusok iskolájának vezetőjeként tevékenykedett. Politikai és jogtudósi működése révén jelentős hatást gyakorolt a klasszikus római jog fejlődésére.

A neves utód, Pomponius is kiemeli Neratius kiemelkedő szerepét: *Cas-sio Caelius Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani potuit: Proculo Pegasus, qui temporibus Vespasiani praefectus urbi fuit: Caelio Sabino Priscus lavolenus: Pegaso Celsus: patri Celso Celsus filius et Priscus Neratius, qui utique consules fuerunt, Celsus quidem et iterum: lavoleno Prisco Aburnius Valens et Tuscianus, item Salvius Iulianus.*²³ Pomponius ebben a fragmentumban a *ius respondendi* korai történetéről ír. A *ius respondendi*, a jogi szakvéleményének nyilvános osztogatásának joga és a *responsa* jelentősége a peres eljárásokban Augustus óta intézményesülve beépült az igazságszolgáltatás menetébe.²⁴ Pomponius itt kifejezetten Proculus utódjaként említi Neratius Priscust, és azt is hangsúlyozza, hogy mindkét jogtudós elnyerte a consuli tisztséget is.²⁵ Papinianus is hivatkozik Neratius Priscusra, és idézi egyik híres *responsum*át is, amelyet Traianus császár jogi tanácsadójaként foglalmazott meg: *Divus Traianus filium, quem pater male contra pietatem adficiebat, coegit emancipare. Quo postea defuncto, pater ut manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci et Aristonis ei propter necessitatem solvendae pietatis denegata est.*²⁶

Neratius Priscus értékes jogászai tevékenységének írásba foglalt töredé-kei Justinianus Digestájában maradtak ránk, de néhány korábbi keltezésű forrás is tanúskodik *iurisperitus* gyanánt kifejtett értékes munkájáról.²⁷ Lenel jogászai irodalmi munkásságát összegyűjtve-értékelve hét különböző műfajt, illetve főcímet rekonstruál: *Epistulae, Membrana, De nuptiis, Ex*

22 Hadrianus legfőbb bírói működéséről behatóan értekezik TUORI, Kaius: *The Emperor of Law. The Emergence of Roman Imperial Adjudication*. Oxford, Oxford University Press, 2016, 196–240.

23 D. 1, 2, 2, 53 Pomponius.

24 Vö. WIEACKER, Franz: *Römische Rechtsgeschichte. Quellenkunde, Rechtsbildung, Jurisprudenz und Rechtsliteratur*. München, C. H. Beck, 1988, 560–563.

25 HERZOG, Reinhart – SCHMID, Peter: *Handbuch der lateinischen Literatur der Antike*, 3. § 396.3. München, C. H. Beck, 1989; KUNKEL (1967) i. m. 141.

26 „Az istení Traianus a fiát bántalmazó apát ... Neratius Priscus és Aristo tanácsára kényszerítette ...”, D. 37, 12, 5 Pap. quaest. 11. Vö. LIEBS i. m. 31.

27 Vö. pl. Gell. 4, 4.

Plautio, Regulae, Responsa és Opera incerta.²⁸ Ezek közül a legjelentősebb a *Membrana*, amely 411 sorban maradt fenn, ezen belül 58 töredékben. A munka a *miscellania* kategóriába sorolható, amely Neratiusnak a császári kancellárián vezető jogászként kifejtett, bonyolult jogvitákban elvi élel megfogalmazott szakvéleményeinek a gyűjteménye. Az ebben tárgyalt jogi problémák az öröklésszakra, a családjogra (különösen a házasságra, a hozományra, tehát a tulajdonjoggal szorosan összefüggő jogvitákra), a rabszolgák felszabadítására, a tulajdonjogra és a kötelmi jogra vonatkoznak. A kötelmi jogon belül Neratius Priscus egyaránt foglalkozott a deliktális joggal (mindenekelőtt a *lex Aquilia* interpretációjával), és a szerződések jogával (adásvétel, bérlet, kezesség). *Responsum*aiból mindössze 30 töredék maradt fenn, amelyek szintén magánjogi tárgyúak.²⁹

Neratiusnak a klasszikus római jogra gyakorolt hatását a műveire való hivatkozások hosszú sora jelzi: Ulpianus, Gaius, Modestinus, Pomponius, Scaevola, Papinianus, Paulus és Marcellus is többször hivatkozik rá.³⁰ Neratius nézeteit más jogtudósok is gyakran átvették.³¹ A hivatkozásai között vannak olyan híres passzusok, mint például az általa megfogalmazott, majd szállóigévé lett kijelentés az egyesületek létrejöttéről: *Neratius Priscus tres facere existimat collegium, et hoc magis sequendum est*.³² Paulus, aki maga is magas rangú állami tisztségviselő, vezető jogtudós volt a Severusok korában, *Ad Neratium* szerkesztett egy jogászai szakmunkát, amelyből 29 töredék maradt ránk.³³ A római joggal foglalkozó modern kutatók között évszázados tudományos vita folyik Neratius Priscus stílusáról, jogtudósi elemző módszeréről és a neve alatt fennmaradt töredékek hitelességéről.

5. Új adatok Neratius Priscus politikai pályájáról

Jelen tanulmány szempontjából azok a feliratos emlékek relevánsak, amelyek L. Neratius Priscus magisztrátusi életpályáját tükrözik. A közel-

28 GREINER, Reinhold: *Opera Neratii, Drei Textgeschichten*. Karlsruhe, C. F. Müller, 1973, 68.

29 Vö. GREINER i. m. 137–175.

30 A *Regulae* c. munkájából 86 töredék ismert, amelyeket Lenel gyűjtött össze, vö. LENEL, Otto: *Palingenesia Iuris Civilis I*. Leipzig, Ex Officina Bernhardi Tauchnitz, 1889, 778–787.

31 Például a D. 47, 9, 8 ránk maradt szakvéleményét Ulpianus két helyen is idézi: D. 39, 2, 9, 3 és D. 10, 4, 5, 4.

32 D. 50, 16, 85 Marcellus.

33 LENEL i. m. 1140–1143.

múltban a nápolyi ókortörténész professzor, G. Camodeca publikált a témáról: revideálta, felülvizsgálta és újra összeállította azokat a feliratos és irodalmi forrásokat, amelyek kétségtelenül a jogtudóssal hozhatók összefüggésbe – elhatárolva azokat családjának más, politikailag szintén aktív tagjairól szóló forrásoktól.³⁴

Az egyik fontos kőbe vésett dokumentum AE 1969/70, 152 (Larinum), amely eredetileg egy szobor talapzatán állt:³⁵ *L. Neratio L.f. / Vo[ltinia] Pisc[o] / tri[b(uno) m]il(itum) leg(ionis) [XXII Pri]/migeniae qua[est(ori)] / trib(uno)pleb(is) pr(aetori) [c]os. V[ilv]ir(o) / epulon[u]m l[e]g(ato) [Aug(usti) pr(o) pr(aetore) in / prov(incia) Germania inferiore / et Pannonia].*³⁶ Figyelemre méltó, hogy L. Neratius Priscus politikai pályafutásának stációi – a jeruzsálemi 'Ehrenstatue' W. Eck által rekonstruált sorrendjével ellentétben – nem csökkenő, hanem emelkedő sorrendben jelennek meg a feliraton. Először a katonai tribunusi tisztsége kerül megemlítésre, amit a *legio XXII Primigenia* kötelékében abszolvált.³⁷ Ezt követően választották meg a quaestor, majd a *tribunus plebis* tisztségére. A *cursus honorum* rangsorát betartva, következő tisztsége a *praetori sella curulis*ba vezetett, majd *legatus Augusti pro praetore* minőségben Germania és Pannonia provinciát kormányozta.³⁸ Germania inferior helytartói tisztét (három légióval) 99 és 101 között látta el; Pannonia élén (négy légióval) 102/103 és 106 között állt.³⁹

Viszont AE 1976, 195 (= CIL IX 2455), egy szülőföldjén, Saepinumban elhelyezett monumentális felirat más sorrendben sorolja fel magas állami hivatalait:⁴⁰ *L. Neratius L.f. [Vol(tinia) Priscus] / praef(ectus) aer(ari) Sat(ur)ni cos. l[e]g(atus) pr(o) pr(aetore) in provincia]] / Pannonia (vac.) [et?] / L. Neratius L.f. Vol(tinia) Pr[iscus q(uaestor) tr(ibunus) pl(ebis) pr(aetor) cos.] / VIIvir epul(onum) leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) i[n provinc(ia) Germania] / inferiore et Pannonia (vac.) ...* Az előbbinél hiányzik, de ezen a feliraton megjelenik a *praefectus aerarii Saturni* tisztsége is, ezt köve-

34 CAMODECA i. m. 291–311.

35 A kőtömb mérete 87cm x 64 cm, azaz viszonylag nagy felületű feliratról van szó.

36 A latin szöveget Camodeca korrigált olvasata alapján idézem.

37 A *legio XXII Primigenia* és a *legio XVI Gallica* felállítására Caligula rendeletére, 39-ben került sor. Mindkét légiót a Germaniai hadjárata céljaira szervezte meg.

38 Az emelkedő hivatali ranglétra mintáját követi AE 1978, 287 is (Saepinum): *L. N[er]atius L.f. Vol(tinia) Priscus q(uaestor) tr(ibunus) pl(ebis) pr(aetor) cos. VIIvir epul(onum) / l[e]g(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) in provincia) Germanica inferiore et Pannonia*

...

39 Vö. LIEBS i. m. 32.

40 A ránk maradt kőtömb 80 cm x 134 cm nagyságú, de eredetileg kb. 260 cm lehetett.

ti a *legatus pro praetore* provinciai kormányzói hivatal – e két tisztség kiemelésére talán a hivatalok hierarchiájában betöltött fényes, vezető szerepük miatt került sor. Majd a következő sortól emelkedő sorrendben az egész államférfiúi pályája feljegyzésre kerül, megismételve a provinciai kormányzói működést is.

A jeruzsálemi felirattal összevetve megállapítható, hogy a katonai tribunusi tisztségre való megválasztás L. Neratius Priscus esetében is a politikai pályafutás első lépcsője volt. Mivel a tribunosok egy adott légio kötelékébe kerültek, a szolgálati helyet következetesen feltüntetik a *cursus honorum*-feliratok.

6. A magisztratúrák betöltésének rendje Rómában

A két feliratos forrás megtekintése után érdemes néhány szót szólni arról, hogy mikor és hogyan alakult ki a magisztratúrák betöltésének azon alkotmányos rendje, amelyet a jeruzsálemi szenátori rangú helytartó és L. Neratius Priscus karrierje is pontosan leképez. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a *cursus honorum* hivatali rendje lassan, lépésről lépésre alakult ki Rómában. A történeti fejlődés pontos felvázolását nehezíti, hogy a vonatkozó törvények kibocsátásáról csak közvetett források állnak rendelkezésre: történetírók és jogtudósok sokszor évszázadokkal későbbi írásai említik meg egy-egy törvény nevét és foglalják össze néhány szóban annak tartalmát. A pontos szöveget megőrkítő feliratos emlékek sajnos nem maradtak fent.

A magisztratúrák betöltésének rangsora történetileg csak attól az alkotmányfejlődési periódustól datálható, amikortól már bizonyíthatóan több köztársasági tisztség létezett.⁴¹ A praetori tisztséget Kr. e. 367-ben a *leges Liciniae Sextiae* hozta létre. Korábban a *dictator* és a consulok tisztsége közötti rangsor kérdése merülhetett volna fel. E két tisztség viszonyát azonban magától értetődően eldöntötte az a tény, hogy *dictator* megválasztására válsághelyzetben, teljhatalommal felruházva került sor. Ezért magától értetődő, hogy impériuma minden más magisztrátus hatalma felett állt. A consulok és praetorok tisztsége közötti rangsor szintén kézenfekvő volt, hisz a köztársaság vezető tisztviselője mindig a két consul volt. Tudvalevőleg az évet is az ő nevük szerint tartották számon.⁴² A consuli

41 KUNKEL (1995) i. m. 41.

42 Hasonló az athéni archónok társadalmi-politikai helyzete, vö. JAKAB Éva: *Állam és demokrácia. Törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*. Budapest, L'Harmattan, 2021, 44–45.

és praetori tisztség közötti elsőség a külvilág számára azáltal is szemmel láthatóvá vált, hogy a consulokat Róma utcáin több *lictor* kísérte.⁴³

Az impériummal rendelkező magisztrátusok (*magistratus cum imperio*) körébe a consul, praetor (*dictator*) tartozott; ezek a tisztségek számítottak a legmagasabb rangúaknak.⁴⁴ A *magistratus minores* közé sorolták a *postestasszal* felruházott tisztségviselőket, akiket azonban szintén megilletett a *sella curulis*: ide tartozott az *aedilis curulis* és a *quaestor*. A quaestornál alacsonyabb rangúnak számítottak az un. *viginti(sex)viratus* összefoglaló névvel emlegetett állami tisztségek.⁴⁵ Ezek azonban (a *tresviri monetales* kivételével) politikailag jelentéktelenek maradtak. A *tribuni militum* – bár őket is a népgyűlés választotta – katonailag a parancsnoknak alárendelten a légióknál állomásoztak, ezért az állami-politikai életre egyáltalán nem volt befolyásuk.⁴⁶

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magisztratúrák közti értéksorrend a kompetenciák és politikai életben betöltött hatalmi szerep alapján már a köztársasági kor derekán markánsan kialakult. Azonban sokáig nem léteztek jogszabályok arra vonatkozóan, hogy az egyes magisztratúrákat az egyéni életpálya folyamán milyen sorrendben lehet betölteni. Így a Kr. e. 2. század elejéig még többször is előfordult, hogy valakit előbb a praetori vagy consuli tisztségre választottak meg, és csak ezt követően jelöltette magát *aedilis*nek. A Kr. e. 3. század végére mégis kikristályosodtak már bizonyos alapelvek, amelyek a *cursus honorum* intézményének kialakulása irányába mutatnak.

Már kezdettől fogva jellemző volt a köztársasági alkotmányra az annuitás, kollegialitás és a magisztrátusok közötti *intercessio* lehetőségének elve. Az a szabály is visszavezethető a köztársaság elejére, hogy a magisztrátusokat a népképviselői szerv (népgyűlés) választja meg. A népgyűlésen való megválasztás követelményéből következik, hogy csak serdült, finemű római polgár volt állami tisztségre megválasztható. A magisztratúra, az aktív hivatali

43 A consul helyettesítésére jogosult *magister equitum* rangsorbeli helye nem egyértelmű a forrásokban. Vö. Cic. leg. 3, 9; KUNKEL (1995) i. m. 42. Valószínű, hogy a praetor után következett a magisztratúrák sorában.

44 Vö. KÜBLER, Bernhard: s.v. *magistratura*. In: *RE* XIV, 1 (1928) 428; PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A királyság és a köztársaság intézményei Rómában*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014, 84.

45 PÓKECZ KOVÁCS i. m. 86–87.

46 KUNKEL (1995) i. m. 43. A katonai tribunusok magisztrátusi besorolása (politikai-állami feladatkör híján) vitatott. Kétségtelen azonban, hogy a *cursus honorum* feliratokban ez a tisztség is megemlítsre kerül, hisz rendszerint az életpálya részét képezte.

működés mindig egy évre korlátozódott. Minden tisztségre legalább kettő személyt választottak, akik egymást bizonyos fokig ellenőrizték is.⁴⁷ Ezen alkotmányos alapelvek mellett a 3. század végén jelentkezik az a szabály, hogy senkit sem lehet a hivatali éve lejártával azonnal újraválasztani, azaz senki sem tölthet be folyamatosan, megszakítás nélkül valamely magas állami tisztséget. Ehhez járult, hogy az egyes tisztségek betöltése között legalább egy év szünetelés volt szükséges, azaz senkit sem lehetett pl. a quaestori éve leteltével azonnal praetornak megválasztani.⁴⁸ A 2. század elejétől megfigyelhető továbbá azon általánosan követett szabály, hogy a consuli tisztségre csak az pályázhatott, aki előtte a praetori tisztséget már betöltötte. Már a 3. században követésre talált többnyire az az elvárás is, hogy először a quaestori tisztséget illett betölteni a fiatal pályakezdő államférfiaknak.⁴⁹ Ugyanakkor még Kr. e. 198-ban is előfordult, hogy T. Quinctius Flamininus a consuli tisztségre jelöltette magát, holott előtte csak quaestorként tevékenykedett. Két néptribunus ugyan tiltakozott jelölése ellen, de a *senatus némi vita* után jóváhagyta a kandidatúrát.⁵⁰

A magisztrátusok töredékesen ránk maradt listájából leszűrhető, hogy ezt az esetet követően hamarosan normatív szabályozást fogadtak el a magisztratúrák betöltésének sorrendjéről. Legalábbis a szakirodalom erre következtet abból a tényből, hogy egyetlen kivételként Scipio Africanus neve lelhető fel, aki 194-ben másodszor is consul lett, holott a praetori tisztséget sohasem töltötte be.⁵¹ Kunkel leszögezi, hogy az nem állapítható meg minden kétséget kizáróan, hogy törvény (népgyűlés által megszavazott, szabályos *lex*) vagy *senatus consultum* volt-e az első jogi norma, amely a magisztratúrák betöltésének sorrendjét ténylegesen rögzítette.

Valójában a néptribunusok követelték a *cursus honorum* kötelező érvényű szabályozását, mert szerintük veszélyes és anti-demokratikus volt az a politikai jelenség, hogy a költségesnek számító *aedilis curulisi* tisztségre Róma vezető családjainak sarjai nem akarták magukat jelöltetni. Az *aedilis curulis* egyéves hivatala azért számított drága mulatságnak, mert az ő hatáskörükbe tartozott a játékok (*ludi*) felügyelete is. Ennek keretében a *populus* elvárta tőlük, hogy hivatali idejük alatt kitegyenek magukért és (természetesen

47 Vö. PÓKECZ KOVÁCS i. m. 81; BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013, 15–33.

48 KUNKEL (1995) i. m. 44.

49 MOMMSEN, Theodor: *Römisches Staatsrecht* I. Leipzig, Hirzel, 1887, 254.

50 Liv. 32, 7, 11.

51 KUNKEL (1995) i. m. 44.

saját költségükre) fényes játékokat rendezzenek.⁵² A néptribunusok azzal érveltek, hogy egyedül a római elit tagjai engedhették meg maguknak azt a politikai húzást, hogy „átugorják” ezt a tisztséget, és a quaestura után azonnal praetornak jelöltessek magukat. Ezzel viszont jogosulatlan előnyre tehetek szert a szerényebb származású jelöltekkel szemben, azaz az *aequalitas* elve sérült volna.⁵³ További veszélyt láttak abban, hogy politikailag fontos tisztségek túl fiatal, tapasztalatlan kezekbe kerülhetnek.

Cicero visszatekintő tudósításában éppen az életkori elvnek ezt az oldalát emeli ki: *Legibus enim annalibus cum grandiore aetate ad consulatum constituebant, adulescentiae temeritatem verebantur ... leges annales ... quas multis post annis attulit ambitio ...*⁵⁴ Cicero szerint tehát a *leges annales* kibocsátásának legfőbb indítékát a tapasztalatlanság politikai veszélye képezte.⁵⁵

A magisztratúrák rangsorának törvényi rögzítését szabályozó normák közül néhány név szerint ismert. A *cursus honorum* intézményét tankönyvi szinten többnyire az L. Villius néptribunus által Kr. e. 180-ban beterveztetett és megszavazott törvényhez kötik, amely *lex Villia annalis* néven vált ismertté. További szabályokat tartalmazhatott a *rogatio Pinaria*, amely M. Pinarius Rosca személyéhez kötődik, aki Kr.e. 181-ben praetori rangban Sardinia kormányzója volt.⁵⁶ Előző évben a néptribunusi tisztséget töltötte be, és ekkor terjeszthette elő vonatkozó törvényjavaslatát.⁵⁷ Kunkel szerint a *rogatio Pinaria* valószínűleg a praetori és consuli tisztség közötti, kötelezően betartandó intervallumot emelte a korábbi egy évről két évre.

A *lex Villia annalis* (180) kétségtől a magisztratúrák betöltésének hivatalos, kötelezően alkalmazandó rangsorát rögzítette azáltal, hogy előírta az egyes magisztratúrák betöltéséhez szükséges alsó korhatárt: *Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*.⁵⁸ Az életkori korlát beveze-

52 Vö. például Cic. Verr. 5, 14, 36; Cic. pro Mur. 19, 40; Liv. 10, 47, 4; Liv. 23, 30, 16; Liv. 9, 40, 16; JAKAB ÉVA: *Stipulationes aediliciae. A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban*. Szeged, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 1993, 44 (7), 37–38; JAKAB ÉVA: *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*. München, C. H. Beck, 1997, 104–106; KUNKEL (1995) i. m. 504–509.

53 Cic. Phil. 5, 47; vö. MOMMSEN i. m. 341.

54 Cic. Phil. 5, 47.

55 Ez az érv több forrásban is fellelhető, pl. Cic. leg. 3, 9; Paul. ex Fest. p. 25 L; Ov. Fest. 5, 65; vö. KUNKEL (1995) i. m. 45.

56 Liv. 40, 18, 2; Liv. 34, 12.

57 KUNKEL (1995) i. m. 45.

58 Liv. 40, 44, 1; vö. MOMMSEN i. m. 565.

tését Cicero az egyenlőség elvével indokolja: *ut gradus essent petitionis inter aequales*.⁵⁹ A *gradus petitionis* az egyes magisztratúrákra pályázás rangsorát jelenti, és az *inter aequales* a fiatalabb évjáratok kizárására utal, az egyenlő esélyek biztosítása érdekében.⁶⁰

Kunkel azt is kiemeli, hogy a *lex Villia annalis* valószínűleg csupán a jelöltetéshez szükséges minimális életkort rögzítette, hisz a magisztratúrák közti rangsor már korábban, részben a Kr. e. 3. század végén, illetve a 2. század elején kialakult.⁶¹ Tehát már a *lex Villia annalis* előtt megfigyelhető, hogy az egyes államférfiak politikai pályájuk kezdetén következetesen a quaestori tisztséget töltötték be, és csak ezután következett a praetori tisztségre való jelölésük. Amint fent láttuk, már az az elvárás is élt Kr. e. 180 előtt is, hogy consulnak csak praetor-viselt személy jelöltesse magát.⁶²

A *lex Villia annalis* által szabályozott életkori határokat leginkább Cicero tudósításából ismerjük meg: quaestori tisztségre a 30. életév betöltése után, praetornak a 40. életév után és consulnak a 43. év betöltése után lehetett pályázni. Eredetileg a plebejusok választották a néptribunusokat (*tribuni plebis*), akiknek a rendkívüli kompetenciája és személyük sértetlensége (*sacrosancti*) még a köztársaság végén is tovább élt; ezt a tisztséget 37 éves kortól lehetett betölteni.⁶³ Cicero köztudottan nagyon büszke volt arra, hogy ő mindegyik magas állami tisztséget *suo anno*, azaz a minimális törvényi életkor betöltésekor nyerte el.⁶⁴ A *ensor* és a *dictator* tisztsége valójában nem képezte a *cursus honorum* részét, feladatkörük speciális volta miatt.⁶⁵ *Censornak* vagy *dictatornak* csak olyan polgárt lehetett jelölni, aki már consul volt.⁶⁶

59 Cic. Phil. 5, 47.

60 A törvény az idősebb évjáratokhoz tartozókat persze nem zárta ki a megválasztás iránti versenyből, így az egyenlőség nem abszolút értelemben értendő; vö. KUNKEL (1995) i. m. 46.

61 A *cursus honorum* egyes szabályainak korábbi létezését igazolják a ránk maradt magisztrátusi listák.

62 KUNKEL (1995) i. m. 46.

63 Vö. a témához BAJÁNHÁZY István: *A joggal való visszaélés a néptribunisi tevékenység kapcsán*. In: BOÓC Ádám – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 31–32.

64 Cic. off. 2, 59.

65 A tisztséghoz vö. EL BEHEIRI Nadja: *Regimen morum*. *Jogtörténeti Szemle*, 2005/1, 163–169; DELI Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium, 2013, 88–92; EL BEHEIRI Nadja: *Das regimen morum. Die Konstruktion des römischen Gemeinwesens*. Berlin, Duncker & Humblot, 2012.

66 PÓKECZ KOVÁCS i. m. 82.

Sulla nevéhez fűződik egy Kr. e. 81-ben kibocsátott újabb törvény, amely némileg reformálta, átalakította a *cursus honorum* néhány részletét. Új szabályként jelentkezett a normaszegés szigorú szankcionálása is: az előírt rangsort megszegő jelöltetést főbenjáró bűncselekménynek deklarálta.⁶⁷ Az történt ugyanis akkoriban, hogy a római elithez tartozó Q. Lucretius Ofella a *cursus honorum* semmibe vételével consulnak jelöltette magát, holott előtte sem quaestor, sem praetor nem volt. Sulla próbálta erről lebeszélni, visszalépésre szorítani. Miután formátlan beavatkozása sikertelen maradt, a jogsértő politikust nyilvánosan, a fórumon meggyilkoltatta.⁶⁸ Sulla törvénye a magisztratúrák betöltésének életkori korlátait némileg csökkentette.⁶⁹

A *cursus honorum* szigorúan rögzített rendje kiegészült még azzal a szabállyal, hogy a quaestori tisztségre való jelöltetéshez előzetesen tíz éve katonai szolgálat abszolválását várták el. Az életpálya ezen fázisában jutott jelentőséghez a katonai tribunusi tisztség betöltése.

7. A *cursus honorum* jelentősége

A *cursus honorum* jogforrási szintű, írott jogban való szigorú szabályozása fontos alkotmányos előrelépést jelentett az ókori Rómában. Már a Kr. e. 3. században felismerték annak sürgető szükségét, hogy a pun háborúk után gazdaságilag, katonailag – és ezáltal geopolitikailag – viharosan terjeszkedő Róma állami életét, politikai választásait világos, megismerhető és kikényszeríthető normatív szabályozás alá kell vetni. Az Imperium Romanum közjoga – a magánjoghoz hasonlóan – nem egy alaptörvényen, nem egy átfogó, rendszerezett, írott jogi formát öntött alaptörvényen alapult, hanem a mindennapok politikai harcainak kihívásait követve, szervesen fejlődött. Fontos állomást jelentett ebben az organikus alkotmányfejlődésben a *cursus honorum* jogszabályi rögzítése, amely legkésőbb Kr. e. 180-tól rendezett normatív keretekbe szorította a sokszor heves politikai küzdelmeket.⁷⁰

---

67 Appianus civ. 1, 100, 466.

68 KUNKEL (1995) i. m. 47 kiemeli, hogy nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy Sulla 81-es törvénye az incidens előtt vagy után lett-e megszavazva.

69 PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A principátus közjoga (Kr.e. 27 -Kr.u. 284)*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2016, 32.

70 Az ókori Róma és a modern alkotmányok közötti kapcsolatokat behatóan vizsgálja CSERVÁK Csaba: *A hatalommegosztás gyökerei az ókorban és a jogtörténetben*. In: BOÓC Ádám – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 71–77.

Megállapítható, hogy az ókori Róma jogfelfogása a közjog terén is alkalmasnak bizonyult arra, hogy példaként szolgáljon az európai állam- és jogfejlődés számára. A köztársaság és a principátus közjogi intézményei, kiegészülve a keresztény etika és erkölcs alapelveivel, szignifikáns befolyást gyakoroltak a modern európai alkotmányok és alapjogok kialakulására.⁷¹

A Római Birodalom politikai elitje a régi római – gazdag patríciusai és plebejusi – családok ivadékaiból került ki. A politikai vezető szerepre készülő fiatalemberek tipikusan a katonai pályán kezdték pályájukat. A légiókban szolgálva az Imperium távoli provinciáiba kerültek, ahol évekig tartó szolgálatban, a katonai-politikai hatalom képviselőiként alapozták meg későbbi karrierjüket. Identitásukat elsősorban az ősi római hagyomány és erkölcs határozta meg, de átfogó tapasztalatot nyertek a Birodalom etnikai és kulturális sokszínűségéről is. Nyitottak voltak a fejlett keleti, elsősorban a görög hatások befogadására: tanulmányozták a görög filozófiát, retorikát, történet- és természettudományt. Ugyanakkor mindenütt Róma erejét és befolyását képviselték. Büszkén örökölték meg mind Itáliában, mind a tartományokban hivatali pályafutásuk jelentős állomásait a *cur-sus honorum*-feliratokban. A betöltött magisztratúrák teremtették meg a társadalmi-politikai rangot és identitást – nemcsak a közeleti, hanem a magánéleti szférában is. Ennek értelmében a kőbe véssett 'életrajzok' nem pusztán történeti, hanem közjogi és szociálhistóriai szempontból is értékes dokumentumok.

---

71 A témához vö. TRÓCSÁNYI László: *A kereszténység és az európai alkotmányok*. In: Boóc Ádám – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab*. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2023, 319–320.